

12 EN KVERULERANDE KVINNA

KVERULANSPARANOIA HAR som nämnts ofta framställts som en mycket mansdominerad diagnos. Så sent som 1977 kunde den norske psykiatrikern Nils Retterstøl hävda att kverulansparanoia var en utpräglad maskulin åkomma: ”Kverulanten är nästan alltid en man. Den kverulantförrycktes livshistoria är därför också en ’mans livshistoria’. I hela sitt beteendemönster följer kverulanten patriarkala normer”, skrev han i en liten monografi om paranoida psykoser.¹ Retterstøl menade att den typiska kverulanten kom från medelklass eller överklass, identifierade sig starkt med en patriarkal fadersroll och bar på en rädsla för att förlora sin manliga värdighet.² Men den starka mansdominansen var också något som kunde ifrågasättas. Till exempel kunde en annan norsk psykiatriker, Christian Astrup, efter en kartläggning av alla patienter som behandlats för diagnosen på Gaustad hospital i Oslo mellan 1938 och 1972, visa att det rörde sig om nästan lika många kvinnor som män (10 patienter av totalt 22 var kvinnor).³

Att Retterstøl och Astrup kunde komma till så olika slutsatser kring diagnosens könsbundenhet, och det trots att de båda verkade i Norge under efterkrigstiden, är ett tydligt tecken på att diagnosen i praktiken varit starkt situationsberoende och kulturellt betingad.

I Sverige tycks som sagt mycket få kvinnor ha fått diagnosen, åtminstone under den period jag studerat. Bland de patienter som kategorisera-

1. Retterstøl, *Paranoide psykoser*, s. 104. Min översättning från den danska översättningen.

2. Ibid.

3. Astrup, ”Querulent Paranoia: A Follow-Up”, s. 151; jfr även Munro, *Delusional Disorder*, s. 133; Wustmann et al., ”The Clinical and Sociodemographic Profile of Persistent Delusional Disorder”, s. 201.

des som kverulanter redan i Sinnessjuknämndens register var den manliga dominansen näst intill total. Den enda kvinna som angavs som ”kverulant” i registret, och som jag i resten av kapitlet kommer att kalla Hanna E., angavs dessutom ha diagnosen *Paranoia* (utan tillägget *querulans*) på försättsbladet till Sinnessjuknämndens personakt.⁴

Intressanta frågor här är för det första hur föreställningar om kverulans och kön kan ha påverkat diagnostiken, för det andra hur föreställningar om kön kan ha påverkat behandling och bedömning av patienter med kverulansdiagnoser.

Ett möjligt skäl till bristen på kvinnor bland de diagnosticerade kverulanterna i mitt material kan vara att kvinnor med de slags beteenden som kunde problematiseras som sjuklig kverulans i stället fick andra diagnoser. Kanske för att erkännandet av kvinnors fullvärdiga medborgarskap släpade efter rent kognitivt och det gjorde det svårare för läkare att identifiera kvinnor som övernitiska medborgare på det sätt som just en kverulansdiagnos implicerade. Det kan vara så att kvinnliga brevskrivare mer sällan bedömdes som tillräckligt rationella för att kvalificera sig som äkta kverulanter, utan hellre diagnosticerades som schizofrena. De kan också, som i två av de tre fall med flitigt – och även litterärt – skrivande kvinnor som jag behandlat tidigare i boken, ha diagnosticerats som psykopater med mytomana tendenser. Och som jag visat var ju även diagnosticerade psykopater överlag mycket flitiga – och ofta arga – brevskrivare. En annan möjlighet kan vara att överdrivet klagande kvinnor inte problematiserades som sjuka i samma mån. Kanske var det så att epitet som argbigga, gnällkärning och satmara gjorde att ovanligt ilska kvinnor lättare kunde placeras inom ett föreställt normalspektrum av kvinnotyper, medan normal manlighet förväntades uttryckas på andra sätt än genom stingsligt gnäll. Med andra ord, kverulansen rymdes inte bland de erkända, hegemoniska varianterna av maskulinitet, medan femininiteten redan i sin normalskepning var en mer ambivalent kategori, med större utrymme för just detta slags negativt laddade stereotyper och sätt att uppfattas som kvinna (även om andra slags ”besvärliga” beteenden tvärtom kunde vara mer riskfyllda för kvinnor).⁵ Det kan också vara så att män i högre grad ägnade sig åt en typ av utåtriktat klagande som riktade sig mot myndighetspersoner, och att detta innebar större risk för en kverulantiagnos. Eller så var det helt enkelt så att kvinnor inte betedde sig lika extremt. Den enda kvinnan med kverulans eller kverulansparanoia som primärdiagnos i sinnessjuknämndens register motsäger dock den sista teorin. Fallet med Hanna

4. Personakt med dnr 329/46, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

5. Om hegemonisk maskulinitet, se R. W. Connell, *Maskuliniteter* (Göteborg: Daidalos, 2003).

E. hörde till de mest extrema kverulantfallen, åtminstone på så sätt att hon skrev enormt många brev till olika adressater, främst myndigheter.⁶

I andra avseenden avvek Hanna E. dock kraftigt från den kliniska idealbilden av diagnosen. Det noterades till exempel att hon hade ganska bisarra vanföreställningar, och detta är också något som framgår av hennes egna brev. Bland annat var hon övertygad om att läkarna och de sjuksköterskor – eller kvinnor i sjuksköterskedräkt – som omhändertagit henne för vård var tungt beväpnade, djupt korrumperade och förbundna med Al Capone och andra gangstrar, samt därtill insyltade i diverse spionhärvor och konspirationer på högsta nivå.⁷

SLIT, SLÄP OCH ANMÄLNINGAR

Hanna E. föddes, liksom – märkligt nog – de flesta andra som angavs som kverulanter i registret, i mitten av 1880-talet, och var alltså knappt 50 år gammal när hon togs in på Mariebergs sjukhus i Kristinehamn för undersökning i maj 1933. Hanna E., som kom från ett mindre samhälle, hade enligt läkare som senare bedömde henne fått ”den i ett gott men fattigt arbetarhem vanliga uppfostran”, och hennes liv hade förflutit utan några uppseendeväckande händelser fram till det att hon gifte sig med en arbetare i det lilla samhället. Hanna E. fick fem barn med mannen, som hade alkoholproblem, och hushållet blev fattigt och präglat av ”slit och släp”.

Runt 1918 hade Hanna E. börjat anmäla människor i sin omgivning till olika myndigheter. En av de första var hennes egen man som angavs för hembränning. 1927, när Hanna E. var 43 år gammal, accelererade problemen.⁸ Hennes patientjournal från Marieberg visar att hon hösten 1927 hade börjat uppvakta landsfiskalen på hemorten med önskemål om att

6. Förutom ett antal brev bevarade i Hanna E:s personakt från SSN (dnr 329/46, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA) och Hanna E:s journal från Mariebergs sjukhus, Kristinehamn, Landstingsarkivet, Arkivcentrum Värmland i Karlstad (LA, ACV) finns på Arkivcentrum Värmland i Karlstad en hel extravolym fylld med brev från Hanna E., till en mängd olika läkare, myndigheter och myndighetspersoner av olika slag, från 1930-tal till 1960-tal. Mariebergs sjukhus avd. II, Sjukhuschefen, Sociala utredningar m.m. 1933–1954, F II:3, arkivbox märkt 6/3/64, [Hanna E.], handlingar, MS, LA, ACV.

7. Se t.ex. odaterat brev från Hanna E. till Fångvårdsstyrelsen (vidarebefordrat till Sinnessjuknämnden 10 juni 1939), men också diverse andra brev i akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA, samt även i journalen och den extra arkivbox som nämns ovan, MS, LA, ACV.

8. Citerat ur brev från Axel Kerrolf, tf. sjukhuschef, Mariebergs sjukhus, till SSN 5 mars 1935; se även brev från Hillevi Löfvendahl, överläkare på kvinnoavdelningen, Marieberg, till SSN 5 okt. 1933. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

stämma en granne för ärekränkning. Liknande önskemål framfördes under följande år och 1929 anmälde Hanna E. att en av hennes söner blivit misshandlad av olika personer vid olika tillfällen i samhället där de bodde. 1931 biträdde landsfiskalen Hanna E:s man, när han stämde henne för att få utdömt hemskillnad och vårdnad om barnen. Som anledning till skilsmässa angavs fruns stridiga lynne och vanskötsel av hemmet. Mannen avled redan någon månad senare, men Hanna E. fortsatte att framföra klagomål mot bland annat landsfiskalen, som hon menade hade gått bakom hennes rygg genom att ställa upp på makens sida.

Till slut, sedan Hanna E. skrivit ett brev om landsfiskalen till en lokal polisman, åtalade landsfiskalen henne för ärekränkning. Landsfiskalen hävdade att Hanna E. hade utsatt honom för ”rykten om gärningar, som för hans ära, goda namn, och medborgerliga anseende måste anses menliga”.⁹ Rätten ansåg att Hanna E. skulle sinnesundersökas. Beslutet byggde inte bara på angreppen mot landsfiskalen, utan på att Hanna E. under ett antal år skrivit ”en mängd inlagor” till olika myndigheter, där hon angav olika personer.¹⁰

I mitten av maj 1933 togs Hanna E. in på Marieberg för rättspsykiatrisk undersökning. I september förklarades hon icke tillräknelig och i behov av vård på sinnessjukhus, och blev därför kvar på sjukhuset.¹¹ I mars 1935, efter knappa två år på sjukhuset, skrevs hon ut på försök, på begäran av fyra av barnen.¹² Brevet från barnen skickades in till Sinnessjuknämnden av Axel Kerrolf, tillförordnad sjukhuschef på Marieberg, tillsammans med ett utlåtande där han själv rekommenderade försöksutskrivning, på villkor att Hanna E. vistades i barnens hem och stod under tillsyn av ordföranden för socknens fattigvårdsstyrelse.

Kerrolf noterade att Hanna E., med undantag för en vecka på rymmen föregående vår, hade uppfört sig väl på sjukhuset. Hon brukade alltid vara ”vänlig och foglig samt tystlåten”, förutom vid samtal om vissa personer, som landsfiskalen och några arbetare som hon påstod hade misshandlat en av hennes söner. Då blev hon ”irriterad till humöret och talför”. Hon hade också under sjukhusvistelsen skrivit brev med ”beskyllningar mot sina förmenta antagonister och förföljare” till olika myndigheter och privatpersoner. Kerrolf menade dock att hennes skrivaktivitet hade minskat

9. Landsfiskalen citerad i Hanna E:s journal från Marieberg, LA, ACV. Brevet till polisman S. (3 jan. 1933) som landsfiskalen byggde sitt åtal på finns också återgivet i journalen.

10. Brev från Löfvendahl till SSN 5 okt. 1933. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

11. Brev från Kerrolf till SSN 5 mars 1935. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

12. Brev från Hanna E:s fyra barn till SSN 5 mars 1935; beslut av SSN 18 mars 1935. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

betydligt under den senaste tiden, då också hennes paranoida läggning tycktes ha avtrubbats:

Spontant nämner hon aldrig något om sina paranoida idéer. När de vid samtal beröras, reagerar hon visserligen med att se något upprörd ut och bli språksam men svarar undvikande på frågor, om hon tänker stämma och processa, när hon kommer hem. Några starkare affekter framträda icke.¹³

Hon hade också på sistone ”utan undantag varit snäll och vänlig” mot sina barn när de kommit på besök, och ville nu själv gärna komma hem till dem.¹⁴

ETT IRRITERANDE ”KARLFÖLJE”

Fyra år senare, i mars 1939, återintogs Hanna E. på sjukhuset med hjälp av polis. Anledningen var dock inte att hon hade fortsatt att skriva brev. Förvisso hade ansvariga läkare under försöksutskrivningsperioden rapporterat att Hanna E. hade fortsatt ”att skriva till olika myndigheter om sina förmenta oförrätter”, och att skrivandet dessutom hade tilltagit med tiden.¹⁵ ”Otvivelaktigt”, skrev Gunnar Bergman, överläkare på Marieberg, i december 1937, ”är [Hanna E.] genom sitt anmälningssakeri samhällsbesvärlig, då myndigheterna nödgas göra utredningar med anledning av hennes skrivelser.”¹⁶ Landsfiskalen och andra utsattes för upprepade anklagelser om olika övergrepp. Till exempel hade rådhusrätten i Kristinehamn fått in en skrivelse där Hanna E. anklagade landsfiskalen för att resa runt och ”kidnappa” folk, medan domkapitlet i Karlstad fått in en skrivelse där en kyrkoherde anklagades för förskingring, förfalskning och rentav mord.¹⁷ Hanna E. hade också – oklart på vilka grunder – yrkat på miljonbelopp i skadestånd.¹⁸ Men eftersom hon trots allt bedömdes som

13. Brev från Kerrolf till SSN 5 mars 1935. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

14. Ibid.

15. Citerat ur brev från G. (Gunnar) Bergman, överläkare, Marieberg, till SSN 4 dec. 1937; se även brev från Kerrolf till SSN 7 dec. 1935 samt brev från Bergman till SSN 4 dec. 1936 och 8 dec. 1938. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

16. Brev från Bergman till SSN 4 dec. 1937. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA. Gunnar Bergman (1897–1983) var överläkare på Mariebergs sjukhus 1936–1950.

17. Ibid.

18. P.M. rörande pat. nr 197/33 [Hanna E.], inkommen till Sinnessjuknämnden 18 maj 1942. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

”socialt duglig” och förmögen att försörja sig själv, och samhällsbesvärlig snarare än samhällsfarlig, hade det ändå ansetts bäst att hon fick fortsätta vara utskriven på försök.¹⁹ Läkare skrev också att vistelse på sinnessjukhus var direkt olämplig för henne, eftersom ”de paranoidea sjukdomssymtomen bruka förvärras under internering”.²⁰

Anledningen till återintagningen var inte heller att Hanna E. – i strid mot de ursprungliga villkoren – hade flyttat från sina barn. Enligt tillsynsmannen, fattigvårdsnämndens ordförande, hade hon inte flyttat frivilligt, utan för att en son skulle gifta sig, mot moderns vilja, och för att samme son tyckte att hon var överflödig i hemmet. I ett brev till Sinnessjuknämnden sommaren 1936 rekommenderade en läkare, M. Hagström, utifrån tillsynsmannens rapport att Hanna E. kunde bo någon annanstans så länge bostaden godkänts av tillsynsmannen.²¹ Efter att ha vistats en tid hos en granne tog Hanna E. arbete som hushållerska hos en verkmästare i hemorten.²² Därefter flyttade hon en bit ut på landet för att arbeta som hushållerska hos en 80-årig före detta stenarbetare.²³ Sedan den gamle mannens barn börjat oroa sig för att fadern skulle överlåta egendom till henne hade Hanna E. flyttat till Karlstad, där hon hyrde ”en egen bostad på stan” och skaffade jobb som diskerska på ett konditori. Där hade hon skött sig så bra – den ansvarige läkaren Gunnar Bergman uttryckte sig i termer av ”utmärkt” och ”mycket omtyckt” – att Bergman så sent som i december 1938 hade förordat definitiv utskrivning.²⁴

Den omedelbara anledningen till återintagningen var i stället en rapport från en sjuksköterska inom hjälpverksamheten.²⁵ Sjuksköterskan hade kommit på besök till Hanna E. en dag i slutet av mars 1939, men

19. Brev från Bergman till SSN 4 dec. 1937; jfr även brev från Kerrolf till SSN 7 dec. 1935 och brev från Bergman till SSN 8 dec. 1938. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

20. Brev från Kerrolf till SSN 7 dec. 1935. Jfr även brev från Bergman till SSN 8 dec. 1938. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

21. Brev från M. Hagström (troligen Martin Karl Hagström, f. 1897), tf. överläkare på kvinnoavdelningen, Marieberg, till SSN 13 jun. 1936; jfr brev från Emil S. [tillsynsman] till ”Överläkaren vid Mariebergs sjukhus, Kvinnliga Avdelning”, 12 juni 1936. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

22. Brev från Emil S. till ”Överläkaren vid Mariebergs sjukhus, Kvinnliga Avdelning”, 12 juni 1936; brev från Bergman till SSN 4 dec. 1936. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

23. Brev från Bergman till SSN 4 dec. 1937. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

24. Brev från Bergman till SSN 8 dec. 1938. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

25. Se meddelande om återintagning från Gösta Björkbäck, tf. överläkare, Marieberg, till SSN 1 april 1939. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

inte blivit insläppt trots ”bultningar och övertalningsförsök”. Efter samtal med Hanna E:s före detta arbetsgivare fick sjuksköterskan veta att Hanna E. lämnat sin anställning på konditoriet i slutet av januari, efter det att överläkare Bergman kommit på besök. Hanna E. hade blivit så uppskrämd av besöket att hon inte vågat arbeta kvar på konditoriet. Sjuksköterskan pratade även med en grannfru, för vilken Hanna E. tvärtom hade berättat att hon mer eller mindre uppmanats att sluta på konditoriet, och därför begärt skadestånd för detta. Grannfrun berättade också att Hanna E. under de senaste veckorna hade haft en vuxen systerdotter boende hos sig, och att hon från den första april skulle hyra ett rum och kök i samma hus för att kunna inackordera två arbetare där, medan systerdottern – som fått arbete på en fabrik i staden – skulle överta hennes gamla rum. Hanna E. hade också rest iväg på besök till den gamle man som hon varit hushållerska åt, och fått med sig en hel del mat därifrån. Hennes försörjning var alltså i någon mån säkrad. Men grannen berättade också att patienten ofta satt och grubblade, och ibland kunde börja skratta omotiverat för att sedan ”förklara, ’att hon har det!’”. Mitt under samtalet med sjuksköterskan kom Hanna E. dessutom in till grannfrun. Så fort hon såg sjuksköterskan – som hon kände igen från besöket tillsammans med överläkaren två månader tidigare – rusade hon ut igen, högljutt talande om ”mordligen”.

Det som mest av allt betonades i sjuksköterskans rapport var emellertid Hanna E:s sexuella beteende. Sköterskan rapporterade – uppenbarligen enligt uppgift lämnad av grannfrun – att Hanna E. ”mycket ofta” besöktes av en namngiven, ”alltid berusad” man, bosatt på Älvrosгатan som vid denna tid låg i utkanten av staden. Hanna E., som nu var 55 år gammal, hade enligt grannfrun även besök av andra män, både gifta och ogifta. De senaste veckorna, sedan systerdottern flyttat hem till henne, hade hon ”i regel” varit borta från sin egen bostad på nätterna. Sjuksköterskan besökte även en annan grannfamilj, bosatt i lägenheten under Hanna E., och rapporterade att dottern i denna familj efter viss påtryckning berättat att de var ”mycket störda av pat:s manliga besök och [...] flera gånger [hade] fått tystat dem genom att knacka i taket samt en gång [hade] kört ut hennes karlfölje”.²⁶

Också i en promemoria skriven tre år senare, i maj 1942, uppgavs den omedelbara anledningen till återintagningen ha varit att Hanna E. ”hade nattliga besök av män på sådant sätt, att grannarna blevo störda” – även om detta uppdagats på grund av att patienten varit ”mer än vanligt

26. ”Rapport från hjälpverksamhetssköterskan [vars namn inte angavs] den 22/3 1939 rörande [Hanna E.]” Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

verksam med sina angivelser"; det var nämligen av denna anledning som hjälpverksamhetssköterskan kommit på besök.²⁷

”KIDNAPPNING” OCH OMYNDIGFÖRKLARANDE

Hanna E. gjorde alltså så starkt motstånd att polis måste tillkallas vid återintagningen.²⁸ Själv uppfattade hon det som att hon för tredje gången på sex år hade blivit kidnappad under revolverhot av ett gangstergäng med överläkarna på Marieberg som ledare, i tätt samarbete med andra gangstrar som häradshövding Erik Rönqvist, högerledaren Gösta Bagge, Al Capone, Dutch Schultz, John Dillinger och, sannolikt, ”den svensk-amerikanske mångmillionären Frank af Eriksson”. Gangstrarna och deras ”brottsliga aktion” kunde enligt Hanna E. jämföras med det rumänska järngardet, då deras syfte var att ”bestämna landets politik utan hänsyn till Regeringsmyndigheten”. Liksom i Rumänien fanns det, menade Hanna E., fog för masshäktningar av de drivande i härvan, och det särskilt om myndigheterna riktade blicken mot vad som verkligen hände på landets sinnessjukhus:

Likadant skulle det också bli här om myndigheterna och fångvårdsstyrelsen ville ingripa emot alla sinnessjukhus och beskåda bättre dessa mordplatser i Sverige och anhålla alla Chef och läkare och tjänstemannakårer som snart sagt infångat halva Sveriges befolkning på de papper som de utskriver själva om sina rov de infångar och sätter in dem i fällorna för att plåga sina [sic] och lustmedicinera och misshandla dem och frånröva dem förståndet att det aldrig skall bli vettligt vad alla dessa barbariska och införnialiskt råa och hänsynslösa plågoandar utför sig på de stackars människokryp som på orättmätigt sätt blivit indragen under deras välde och makt att förgöra alla dyrbara liv. [...] Kom mig och alla till hjälp i vår beklagansvärda belägenhet, ett nödrop utifrån vår hemska lägerplats.²⁹

Från läkarhåll uppfattades det ändå som att Hanna E. anpassat sig snabbt till sjukhuslivet så snart hon var på plats igen. ”På sjukhuset”, rapportera-

27. PM rörande pat. nr 197/33 [Hanna E.], inkommen till Sinnessjuknämnden 18 maj 1942. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

28. PM rörande pat. nr 197/33, inkommen till Sinnessjuknämnden 18 maj 1942. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

29. Detta klagobrev, som hon själv kallade det, skickades till Fångvårdsstyrelsen med begäran om utredning. Handskrivet brev från Hanna E. till Fångvårdsstyrelsen, odaterat (vidarebefordrat till Sinnessjuknämnden 10 juni 1939). Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

des det, ”uppträdde hon stillsamt, vänligt och artigt, arbetade flitigt och skötte sig även i övrigt bra.”³⁰ Detta trots att hon efter återintagningen till slut blivit omyndigförklarad.³¹ Bergman hade försökt få henne omyndigförklarad redan under försöksutskrivningsperioden, för att de myndigheter hon skrev till inte skulle behöva befatta sig med hennes många brev. Men detta hade inte lyckats eftersom Hanna E. inte var intagen på sinnessjukhus, och överförmyndaren menat att en omyndighetsförklaring skulle innebära ”ett icke ringa irritationsmoment”. Överförmyndaren hade då också påpekat att det ur lekmannasynpunkt inte kunde ses som onormalt att Hanna E. kände sig orättvist behandlad och därför sökte upprättelse via olika myndigheter.³²

SEX ÅR PÅ SJUKHUS

I början av april 1940 fick Hanna E. 72 timmars permission för att besöka sina barn i östra Värmland, men avvek, återfanns i Stockholm och ”återfördes så småningom genom polisens försorg”.³³ Därefter förblev hon på sjukhuset i flera år. Sinnessjuknämnden och andra myndigheter fick regelbundet brev från såväl Hanna E. själv som från olika signaturer som ville klaga på hanteringen av det ”fruktansvärda fallet på Marieberg” där Bergman framställdes som ”primus motor” och ”Sol- och Värbedragare” och rentav ”Sveriges brottsligaste man som har många människoliv på sitt samvete”.³⁴ Problemen lyftes även upp på en samhällelig och storpolitisk nivå:

30. PM rörande pat. nr 197/33, inkommen till SSN 18 maj 1942. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

31. PM rörande pat. nr 197/33, inkommen till Sinnessjuknämnden 18 maj 1942. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

32. Brev från Bergman till SSN 8 dec. 1938; se även brev från Bergman till SSN 4 dec. 1937. Sinnessjuknämnden lutade också åt omyndigförklaring som den bästa lösningen, se brev från SSN till vederbörande sjukvårdsläkare vid Mariebergs sjukhus ang. beslut om fortsatt försöksutskrivning 19 dec. 1938. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

33. PM rörande pat. nr 197/33, inkommen till SSN 18 maj 1942. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

34. Citerat ur brev från sign. ”F.R.Br.” till Sinnessjuknämnden, odaterat, inkommet till SSN 26 juli 1940. Handstilen är mer framåt lutad än i Hanna E:s ”egna” brev, men med liknande form på bokstäverna. Stavfel och formuleringar påminner också om Hanna E:s egna. Se även brev från sign. ”F.P.K.”, skrivet med framåt lutad handstil, till Sinnessjuknämnden, inkommet 3 sep. 1940; osign. brev från Hanna E., skrivet med mer upprätt handstil, till ”Sinnessjuknämnden, Medicinalstyrelsen, J.K. mfl i Stockholm, Överinspektören Brundin”, 28 nov. 1940; ännu ett osign. brev från Hanna E. [detta endast till Överinspektören] 28 nov. 1940; osign. brev, skrivet i tredje person med framåt lutad handstil,

Staten är en djup källa för dessa tjänsteläkare mfl att ösa ur och sin vana trogen fins det ingen ärlighet hos dem i sin Hitlerregering för de står bara under sken av läkare som lägger, snart sagt: hela Sveriges småfolk under sig, de som de på detta sätt kan komma åt och bura in – för de står och går i tvedräckt det fins det bevis för och vittnen till i sjukhuspersonal, Överinspektörer Backlin och Brundin – Statsrevisorerna, ordf – Direktionen och många godtagbara vittnen i [Hanna E.] mfl som kan intyga vilka lögnare inför statsmakterna de står och stortjuvar, därför: att det icke förts varken kontroll eller tillsyn alltsedan Chefen Westberg tillträdde denna sinnessjukhusbefattning 1912.

Denna lagvrängare kom till och vred till och bildade Hitlerregering och satte lagarna på sned och satte bak till fram och fram till bak, och lärde ut att de icke skulle vika undan för statsmakterna, att de fingo hjälp till att behålla sina platser utan, ”Åtal”, när Medicinalstyrelsen, Länsstyrelserna, Domstolarna, Landsfogdarna, Fångvårdsstyrelsen mfl nämder och styrelser och Ämbetsverk tillåter dem till detta att ödelägga arbetarklassen och lägga dessa under sig – och även de som värker och gynnar deras kvacksalveriföretag, som är det största i Verlden. Det måste bli sammandrabbning nu emellan dessa båda regeringarna om Sveriges befolkning skall få sitta i fred för dessa högerspionerna som besitter hela makten – men folket och folken i den Svenska regeringen vill inte följa deras exempel och strida emot lagen och förordningen. Nu står de tvingad till detta. Överläkare Bergman har efter vanligheten konfiskerat den anmälan och det papper med Sinnessjukstämpeln som följde med till [Hanna E.] som bevis till utgång från Marieberg att Dr Nyberg står villrådig att släppa ut [Hanna E.] i friheten, än hon sitter inspärrad der fortfarande.³⁵

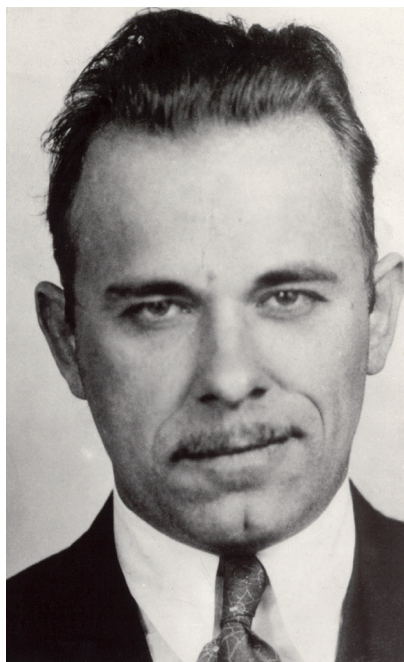
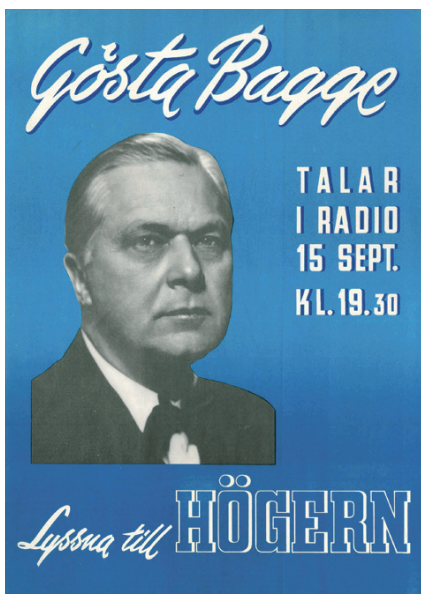
Som en sista utväg hotade Hanna E. att ”anlita” Carl Lindhagen till sitt försvar i fallet.³⁶

Bergmans utlåtande var, apropå de brev som undertecknats av Hanna E. själv, att hennes ”tillstånd [var] helt oförändrat, tankevillorna de samma och framställningen lika oredig”, och apropå övriga skrivelser att de ”till synes” undertecknats av personer som inte var behöriga att ”jämlikt

till Sinnessjuknämnden, J.O., J.K., ”Borgmästaren mfl”, inkommet till SSN 27 dec. 1940 med notering om avslag redan 25 sep. med hänvisning till § 22:2 i sinnessjuklagen; osign. brev, skrivet i tredje person med framåtlutad handstil, till ”Borgmästaren G. Lindskog”, 16 dec. 1940. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

35. Brev från sign. ”F.P.K”, skrivet i tredje person med framåtlutad handstil, till Sinnessjuknämnden, inkommet 3 sep. 1940. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

36. Osign. brev, skrivet i tredje person med framåtlutad handstil, till ”Borgmästaren G. Lindskog”, 16 dec. 1940. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

Några av de föreställda kumpanerna till gangstergänget som enligt Hanna E. låg bakom hennes "kidnappningar". Överst Al Capone (foto: FBI/Wikimedia Commons), nedan till vänster Gösta Bagge (foto: Arkiv Gävleborg), nedan till höger John Dillinger (foto: FBI/Wikimedia Commons).

§ 22:2 ssj.lagen göra framställning om hennes utskrivning”. Själv antog han, med utgångspunkt i brevens stil och innehåll, att de trots förvrängd handstil och mystiska signaturer rimligen måste vara skrivna av Hanna E. själv.³⁷ Sinnessjuknämnden lämnade dem också utan åtgärd.

Hanna E. fortsatte, i obrutet dramatisk stil men utan vidare effekt, att ifrågasätta läkares och sköterskors rätt att spärra in folk utan rättegång, med hänvisning till kverulans eller annan sinnessjukdom.

Icke kan Chefen Wennerholm, Överläkare Bergman, Föreståndarinnorna, Sköterskorna, Ekonomisterna m:fl. andra, som satt in mig i en sådan arbets och tvångsinrättning, ha en sådan makt över mig, att de kan få avklippa min livstråd för all framtid och hota mig till livet, och skada min kroppshydd, och påstå att jag är såld som en slavinna under deras ok (plågoris). Detta kan jag visa fakta bevis på mina påståenden och hela ”Imperiet”, står som vittnen härtill. [...] Att läkare och Sköterskor törs begagna denna bluff och simulation, och genom lögn och falskheter och lagvrängning, än på det ena, än på det andra sättet och beskylla mig i papperen att jag är sinnessjuk, en kverulant, en Hemskilld hustru, en rymmerska, mm mm för att kunna avstänga alla möjligheter för mig, och utsätta mig för ännu större faror på Marieberg som de genom atentat försökt sig på. De veta, att de har inget fog för, att framkasta dyligt emot min person än detta är lögnhistorier, och grov ärekränkning i både ord och handling.

Jag förbehåller min fulla rätt, var jag än sitter inburad att föra min talan och klagomål, och bestrida att jag icke tager emot sådan nersvärtning, och är nöjd med vad de gjort i ont och orätt emot mig som en värnlös och försvarslös änka.³⁸

Över påsken 1944 beviljades en sex dagar lång försöksutskrivning till barnen i östra Värmland. Bergman bedömde att resan skulle gå bra, under övervakning av barnen, då Hanna E. för närvarande var ”i rätt god jämvikt, ha[de] frigång och arbeta[de] flitigt”.³⁹ Vistelsen gick ”enligt

37. Brev från Bergman till SSN 14 sep. 1940; jfr brev från G. Bergman till SSN 3 feb. 1944, som visar att han med tiden blev fullständigt övertygad om att alla brev skrevs av Hanna E. själv – vilket också verkar rimligt utifrån min egen bedömning. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

38. Brev från Hanna E. till ”Överinspektören samt Nämnden [sic] Stockholm” 12 juni 1942. Notering högst upp ”12/6 42. Till journalen efter samtal”. Brevet skickades dock vidare till Sinnessjuknämnden för kännedom, inkommet 13 juni 1942. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

39. Se brevkort från ett av barnen [till G. Bergman] 12 mars 1944; tillstyrkande brev från Bergman till SSN 13 mars 1944; beslut från SSN 23 mars 1944. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

beräkning” enligt sönerna, som därefter bad om en 17 dagar lång permission över midsommar.⁴⁰ Också detta beviljades, liksom en 16 dagars försöksutskrivning över julen.⁴¹ I slutet av januari 1945, några veckor efter julvistelsen, skrev en av sönerna till direktionen för Mariebergs sjukhus och bad att modern skulle få bli utskriven, ”åtminstone på försök”, med argumentet att hon var ”duktig att arbeta” och hade fått löfte om plats som hushållerska hos en skomakare i närheten av sönerna. Förmyndaren understödde begäran och sade sig också vara villig att bli övervakare åt Hanna E.⁴²

Gunnar Bergman tillstyrkte begäran med ”någon tvekan” men bad att han skulle bli tillfrågad om godkännande för den händelse att Hanna E. under försöksutskrivningen ville byta anställning eller övervakare. Han underströk att Hanna E. även under de senaste åren ”då och då smugglat ut skrivelser av den vanliga typen och dessutom sådana med förvänd stil men som genom sitt sjukliga innehåll visa, att de icke gärna kunna vara skrivna av någon annan än hon själv”. På senare tid tyckte han sig dock ha konstaterat ”en viss avmattning i [Hanna E:s] skrivklåda”. Trots sina ”barocka paranoida tankevillor” var Hanna E. också alltid mycket vänlig mot de människor hon mötte i vardagen, ”även mot dem som utpekats som mördare”, och det stod utom tvivel att hon hade en stor arbetskapacitet. Att förmyndaren, som nu också ville bli övervakare, hade talat gott om den tilltänkta arbetsgivaren lyftes också fram som något bra.⁴³

I mitten av februari, då Hanna E. – i denna omgång – hade varit intagen på Marieberg i knappt sex år, beviljades ett års försöksutskrivning på villkor att Hanna E. hade bostad, arbete och övervakare som godkändes av sjukvårdsläkaren, det vill säga Gunnar Bergman.⁴⁴

Ett år senare beviljades definitiv utskrivning, på Bergmans förslag. Argumentet var att Hanna E:s samhällsfarlighet kunde bedömas som ”ringa” och att hon nu dessutom var satt under förmyndarskap. Hanna E.

40. Brev från ”Bröd. [E.]” till ”Herr Överläkare” 23 maj 1944. Sönerna själva använde termen permission; sådan kunde dock endast beviljas för max 72 timmar. För längre tidsperioder måste överläkaren skriva till Sinnessjuknämnden för beslut om försöksutskrivning.

41. Se brev från Bergman till SSN 26 maj 1944; beslut från SSN 7 juni 1944; brev från ”Bröd. [E.]” till ”Herr Överläkare” 10 nov. 1944; tillstyrkande brev från Bergman 24 nov. 1944; beslut från SSN 8 dec. 1944.

42. Se brev från son till Hanna E. till ”Direktionen för Mariebergs sinnessjukhus” 29 jan. 1945, med tillstyrkande tillägg från förmyndaren, samma ort och datum. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

43. Brev från Bergman till SSN 3 feb. 1945. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

44. Se beslut från SSN 14 feb. 1945. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

hade under hela året som försöksutskriften arbetat hos skomakaren, med förmyndaren som övervakare, och de rapporter som kommit in hade varit ”gynnsamma”. Bergman hade undvikit att skicka hjälpverksamheten på kontrollbesök, för att inte irritera Hanna E. i onödan. Hur många skrivelser hon skickat under året var förstås svårt att veta, men Bergman hade bara fått kännedom om två – en till kungen och en till landshövdingen i Värmlands län.⁴⁵

MED INTRESSE FÖR LÖSA ELEMENT

Journaler från Marieberg visar att Hanna E. togs in på sjukhuset igen arton år senare, på försommaren 1964, efter anhållan av dåvarande förmyndare. I vårdattesten, som skrevs av en läkare som var tillförordnad psykiatrisk konsult åt socialvården i Karlstad, berättades att Hanna E. efter utskrivningen 1946 hade ”uppvaktat ett mångtal myndigheter med diverse klagoskrifter”. Läkaren skrev också att hon ”hyst stadens skumma element” i sin bostad, och utnyttjats både ekonomiskt och sexuellt. Hanna E. var nu 80 år gammal. Efter att hon varit försvunnen under en veckas tid hade polisen efter omfattande spaningar till slut hittat henne ”hos stadens värsta alkoholist och pillerförbrukare”. Hanna E. vägrade att flytta därifrån och vägrade att ta sin hjärtmedicin. För att ”hindra vattnet från att sprida sig”, som hon själv uttryckt det, hade hon i stället för att ta medicin ”lindat gamla strumpor under knälederna och runt fotlederna så att vadorna äro blårröda, hårt ödematösa”. Hon var också mycket smutsig och rapporterades ha samlarmani. Men det hon framför allt sades göra var att författa paranoidea klagoskrifter. Enligt henne själv på uppmaning av högre makter, ”som man måste lyda”. De goda makterna hade också hjälpt henne att hitta en borttappad handväska. Däremot förnekade hon att hon hade vare sig syn- eller hörselhallucinationer, och kunde inte förklara på vilket sätt ”makterna” kommunicerade med henne. Vid sidan av sina ”systematiserade paranoidea tankevillor” visade Hanna E. inga kognitiva brister, varken i minnesfunktioner, orientering eller tankeförlopp. Inte heller hade hon några självmordstankar. Men, konstaterade läkaren, hennes omdöme var dåligt och hon tappade lätt uppmärksamheten. Dessutom uppvisade hon en sinnesstämning präglad av retlighet, som tog sig uttryck i att hon röt och domderade mot ”bekanta i lägenheten”. Hon betedde sig på det stora hela ganska ordnat mot socialvårdspersonalen, men så fort de paranoidea idéerna berördes blev hon ”agiterad och lätt

45. Se brev från Bergman till SSN 2 feb. 1946. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

aggressiv”, och hon gick inte att ”tala tillrätta”. Efter påtryckningar gick Hanna E. med på att ta en tidigare ordinerad hjärtmedicin, men hon vägrade fortfarande att ta hjärtsviktsläkemedel och urindrivande medel till hjälp för de ödematöst uppsvullna benen. Den bristande sjukdomsinsikten och vägran att ta den medicin som behövdes gjorde att läkaren bedömde vårdbehovet som ”trängande”.⁴⁶

I journalens särskilda dokument för levnadsberättelse 1964 hänvisades till levnadsberättelser i tidigare journalhandlingar, med ett kort tillägg:

Fru [E.] har visat sig ha intresse för en del lösa element varför det på sistone blivit svårt att godtagbart ordna för hennes vård. Enligt grannar och hemsamariter utnyttjas fru [E.] både ekonomiskt och sexuellt. På sista tiden har fru [E.] vägrat ta ordinerad medicin. Då hon dessutom flyttat tillsammans med en alkoholist, som lever under besvärliga förhållanden kan vården som nu lämnas fru [E.] ej anses tillfredsställande.⁴⁷

Efter denna tredje intagning på Marieberg stannade Hanna E. kvar på sjukhuset till sin död 1970.

KÄNSLOR, SEXUALITET OCH BEGRÄNSAT MEDBORGARSKAP

Aggressivitet, irritabilitet, envishet, misstänksamhet och rädsla var känslor och känslouttryck som lyftes fram som motiv för att omhänderta Hanna E. Även de tecken på minskad samhällsbesvärlighet som lyftes fram i perioder var ofta känslorelaterade: det som då lyftes fram var till exempel lugn, avtrubbad paranoia, eller helt enkelt att ”[n]ågra starkare affekter [icke] framträda [...]”.⁴⁸

Kanske mest anmärkningsvärt är hur starkt sexualiteten problematiserades i fallet med Hanna E., i jämförelse med de manliga kverulantfall jag gått igenom. När Hanna E. efter en längre tids försöksutskrivning återintogs på sjukhuset 1939, uppgavs den omedelbara anledningen till återintagningen ha varit att hon ”hade nattliga besök av män på sådant sätt, att grannarna blevo störda” – även om detta uppdragats på grund av

46. Vårdattest skriven av [namnet utelämnas här av hänsyn till sekretessregler], legitimerad läkare och tf. psykiatrisk konsult i socialvården i Karlstad, 4 juni 1964, bevarad i Hanna E:s journal från Marieberg, LA, ACV.

47. Levnadsberättelse 1964, Hanna E:s journal från Marieberg, LA, ACV.

48. Cit. ur brev från Kerrolf till SSN 5 mars 1935. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

att patienten varit ”mer än vanligt verksam med sina angivelser”.⁴⁹ Också i den rapport, skriven av en hjälpverksamhetssjuksköterska, som direkt föranledde återintagningen betonades Hanna E:s sexuella beteende mer än något annat.⁵⁰

I vårdattesten från 1964 lyftes sexualiteten fram nästan lika mycket som patientens hyperintensiva brevskrivande, även om det var hennes fysiska tillstånd som var det omedelbara skälet till intagning denna gång.

Fallet kan jämföras med fallet Ester J. Även om dessa båda fall skiljde sig åt på många sätt – däribland vad gäller diagnos – var de lika i det att de rörde kvinnor ur arbetarklassen med rural bakgrund, som bland annat levte icke-monogamt och försörjt sig på att hysa inneboende. Detta uppfattades som sexuellt tvivelaktigt av omgivningen och bidrog starkt till kvinnornas omhändertagande och fortsatta behandling.

Än mer intressant här är dock att jämföra Hanna E. med de två manliga kverulanter vars fall jag behandlat i föregående kapitel – prästen Eskil N. och professorn Wilhelm G. I båda dessa fall var sexuellt motiverade uppträden direkta orsaker till omhändertagandet. Ändå lades i den fortsatta utredningen av dessa fall ingen särskild vikt vid att problematisera männens sexualitet. Inte heller i något av de andra fall med manliga kverulanter jag gått igenom gjordes sexualiteten till något större problem.

Själva skrivandet problematiserades i Hanna E:s fall mer i förbifarten. Framför allt var det här själva volymen som uppfattades som problematisk. Kanske berodde icke-problematiseringen på att innehållet i hög grad var av ett slag som lätt kunde avfärdas som irrationellt, även om Hanna E. själv uppenbarligen uppfattade sig som ett offer för politisk förföljelse. Omyndigförklaringen gjorde också att myndigheterna inte behövde ta hennes klagoskrifter på allvar, utan helt enkelt kunde lägga dem på hög utan vidare hantering. Att förklara någon omyndig var också att frånta hen en rad av de mest centrala rättigheterna – och skyldigheterna – som hen tilldelats i egenskap av medborgare och politiskt subjekt. Det var på så sätt det ultimata sättet att visa att en medborgare gått över gränsen för det acceptabla i utövandet av sin medborgerliga rätt att klaga på myndigheternas hantering.

49. PM rörande pat. nr 197/33 inkommen till Sinnessjuknämnden 18 maj 1942. Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.

50. ”Rapport från hjälpverksamhetssköterskan 22/3 1939 rörande [Hanna E].” Akt med dnr 329/1946, EI vol. 100, SSNA, MSA, RA.